

զափարախօսներէն, որոնք հանրութեան գաթուճակներուն եւ պարտազանցութեանց կը նային նուազ բծախնդրութեամբ, խնայելու համար անոր իր սայթաքումներուն մէջն իսկ, ատով պապացուցանելու համար կարծես զազափորին և ճշմարտութեան նախանձախնդրութենէ և սերտօրէն փորած լըլլալու իրենց թերին, և առաքեալի մը ինքնագոհութիւնն ու հաւատքը չունենալու իրենց հիքութիւնը: Եւ այդ վերապահումը որ խոհեմութիւն կը յորջորջուի. որդիինք է մտածումք և զգացումք ներշնչողութեան, և հոգիի վախկտութեան:

Անարուեստ ու ցնցող էր իր անկեղծութիւնը, պարզ և հայրական էր իր վերաբերմունքը հանդէպ իրեններուն, և առիկայ արգասիքն էր այն զաղափարամտեանին, որուն նուիրումը սպասաւորը եղաւ ինք տարիներով, և ճշմարիտ առաքեալի մէջ նախանձախնդրութեամբ քարոզեց սաստեց եւ յանդիմանեց բոլոր առնեց, որոնց կեցուածքը խոտոր կը համոտար ճշմարտութեան, որոնց մէջ աշխարհիկ նկատումները կը գերակշռէին ճշմարտիկն հանդէպ իրենց ունեցած պարտականութիւնը:

Անկեղծ ըլլալ. ամենէն գոտաւար և քիչ անգամ հնարաւոր բանը հանրային և գաղափարի մարդուն համար, երբ ան կոչուած է միակ ուղղութեան մը առաջնորդել բոլոր բացասական և հակամարտ տրամադրութիւնները ամբողջային հոգեբանութեանց, անկեղծ ըլլալ. երբ գիտես թէ այդ կերպով շուրջիներդ կը զինուին քու զէմդ. անկեղծ ըլլալ ի գին ամէն զոհողութեան յանուն գաղափարին և յանուն սկզբունքին, ստիպուել շատ անգամ ատել զանոնք որոնք բարեկամներ և զինակիցներ էին քեզի, այդ կերպով խնայելու համար ճշմարտութեան, գիւրդին չէ անշուշտ:

Ողբացեալ Տ. Բարբէն Կաթողիկոսը մին էր այն հազուադէպ անձերէն, որ քիչ անգամ փնտռեց անձնական նկատումներ իրեն վստահուած իր բարձր առաքելութեան և կոչումին մէջ. յարգանք իր անբիծ անունին և յիշատակին:

ԵՂԻՎԱՐԴ

ԱՇԽԱՏԱԻՈՐԸ

Շարժումը որ, կանխող դարու վերջին քառորդին, ծնունդ առաւ արեւմտահայ մըշակոյթին եղբորէն սրտառուչ պատմութեան մէջ, մեծ իր գիծերուն վրայ այլեւ ինկած է սեւեռումի: Կեդրոնի բայց տըրտում փառքի կէտ դար մը, որ մեր հկեղեցիին տարեգրութեանց մէջ օր մը պլտի զոգակշուի թերեւ մեր մեծապոյն ստեղծումներուն:

Անոր պաշտօնական որակումը (արմաշակումը) ինչպէս կ'ուզեն ոմանք) արդէն կ'արժէ աւելի քան պատմական դարձած, ըսել կուզեմ թանգարանցու տարազ մը. քանի որ դեռ անաղարտ կը պահէ իր դիմագիծը, ներշնչումի աղբիւր ու կարգաւոր հանդիսանալու աստիճան ուրիշ սերունդի մը, այլոյսարդար հոգեբանութեամբ բայց խորքին մէջ սպասարկու նոյն մտայղացքին:

Կրօնական ու վարչական առաջնորդութիւններով սկզբնադրուած այդ գործունէութիւնը շուտով պիտի ընդարձակէր սահման իր պարունակները, ընդհիւ կարենալու համար մեծ մտահոգութիւններէն մէկ քանին եղբարախտ սերունդի մը: Ան փոխանորդեց, բռնապետութեան օրերուն, մեծ նուաղումը մեր գրականութեան, ու, առանց յաւակնոտ տարադներու, կեցաւ հաստատ՝ աղգային հարցի գետինին վրայ, նոյնքան համոզուած, զհարեբուող օրքան զինքը կանխող 1870ը կամ իրեն հետ տառապակից մեր յեղափոխութիւնը: Անշուշտ խաշոր են տարեբերութիւնները: Բայց աղբիւն չէ հոս ծանրանալու այն յատկանիշներուն՝ որոնք կը գատեն ոգիները Սրուանձտեանցի մը կամ Բարբէնի մը:

Այդ շարժումը չարդիւնեց աղէտը: Չէր կրնար: Բայց աւելին է Տեառ զայն հեռուներէն: Ու, յարգանք անոր ստեղծիչներուն, տեսաւ իր զինուորները վտանգի բուպէին որոնք չզաւեցին իրենց կոչումին: Եպիսկոպոս, վարդապետ, քահանայ, ուսուցիչ, ինկան պայծառ, վճռական ու խաղաղ, ինչպէս ըրած ըլլալու էին մեր տարեգրութեանց մեծահռչակ՝ ինչպէ՛ս անանուն

վկանները, «պարեգոսաւոր» հրէցները, նահատակները էին ու խորհրդի կռիւներուն:

Նպատակէն դուրս է, սա քանի մը տողերուն մէջ, վերլուծուած փորձել շարժումին:

Անոր մեծ վաստակաւորներէն մէկուն, Բարզէն կաթողիկոսին տակաւին թաւմ հոգակոյտը պատճառ է սակայն որպէսզի սերունդներու գորգուրայից ուշագրութեան յանձնուի հիմնական մէկ յատկութիւնը, հասարակաց գիծը որով իրաւու կը միանան փառապանծ ուղիղը Դուրեան Սրբազանի մը և այն համեստ ուսուցչին, որ մահուան շունչին մէջ իսկ ատեն էր գտած իր սպառը բերելու մեր միտքին: Այդ գիծը բոլորանուէր, գրիթէ կատաղի պաշտամունքն ա իշխանսնին: Գեղեցիկ գիրքի (*) մը մէջ, նուիրուած շարժումին գերազոյն զապանակին, ուրիշ աշխատաւոր մը, յուզուած տողերով ոգեկոչուած կ'ընէ այդ մտազմայլ տեսիլքին, երբ, այնքան քաղցրը, խանդաղատանքով կը պատկերէ իր զգայութիւնները մութը ոսկեղօծող պատուաններէն, որոնք գիշերին երեսին վրայ այդպէս նկարուած խորհուրդի տոխտակներու կը նմանին, և որոնց ետին աշխատանքը կ'երկնէր անդադար, «ցայգն ողջոյն», երբեմն առտունները մինչև:

* * *

Ու քիչերու մօտ, աշխատանքի այդ ոգին զգացած է այդ լրլուծութիւնը, այլամբօժ, վերաւորիչ, գրեթէ ետապաշտ նկարագիրը որքան ողբացեալ կաթողիկոսին մօտ:

... Մարդեր կան որոնց համար աշխատանքը իմացական պաշտօն մըն է (fonction), բարե գործածելով բնախօսական իմաստին մէջ: Որոնք, ով գիտէ ինչ նախասահմանութեանց դիտով, իրենց միտքը յարգարուած կը ժողովան, ու կ'իրացնեն իրենց շրջապատին մղուածները, զանոնք վերաբարեկրելու համար գեղեցիկ բնականութեամբ մը, առանց հալածուելու: Ու, միշտ առանց տաքնապի, կը ճարտարպետեն իրենց դերն ու ճակատապիւրը, լայնօրէն նըպաստ գտնելով իրենց տուրքերէն, ու հաս-

կնալի, պայծառ կ'ընծային արտակարգ իրենց գործունէութիւնը: Ներդաշնակութիւնը կախարդ բանաձև մը չէ անոնց ընդարձակ շնորհներուն համար: Միծ աշխարհակալները իրենց բանակներէն աւելի իրենց այդ նշանիկ տուրքերուն կը պարտին իրենց ազդեցութիւն արարքները: Ու փոխադրելով հարցը իմացքի կալուածին, մտաւոր վաստակին, Ներսէս մը, Ծնորանի մը, Լոյսլա մը, Բասթեռ մը ըմբռնելի կը դառնան նոյն լոյսին մէջէն: Նուազ տաքնապատ չեղած անշուշտ տանց օրերը: Բայց ուրիշ է մէկ ճակատի վրայ կուր, ուրիշ՝ ամէն ճակատէ գիմաւորածը: Վերի անունները կը պատկանին մարդոց ուրոնց խնայուեցաւ պայքարը իրենց անձնուրէն գէմ: Միտքի և կամքի այլապարար, թերեւ վերնապարար համարաշխուժութիւն մը պաշտպանեց անոնց գործունէութիւնը, այնքան գեղեցիկ արդիւնքներու տաճարողներով անոնց աշխատանքը: Դժուար պիտի ըլլար զետեղել Բարզէն կաթողիկոսը այս մարդոց գծած աշխատանքի պատուանակին:

Ու կան դարձեալ մարդեր որոնց շնորհները շունեցան յորհանոսան բայց ներդաշնակ նկարագիրը վերիններուն: Բայց որոնցմէ մեզի հակուած արդիւնքը կ'ընէ մէկ հեռու չինկաւ: Որոնք բնութիւնէն կծած գին զլացուած պիտի կորզեն, բռնի, կատաղի, անդադրում գրոհով մը, ու ստիկա՝ երբեմն տղու իսկ սեղաններէն: Մըլտածարու, անհուն ըղձաւորութիւն որոնց զահաւորակ պիտի ըլլան պատըտուած կամքեր, ստեղծելով տրդի մշակոյթին տմենէն սրտամալիկ տառաքները: Ու պէտք չէ մոռնալ որ, այս մարդիկը պիտի կուտին, ամենէն առաջ, իրենք իրենց գէմ, իրենց մտքին ու խառնուածքին հաստ ու հոգորճիրաններուն գէմ: Անոնք պիտի տաքնապին, ամենօրեայ ճշուամի մը տակ, իրենց միտքին թեւերը ազատապրել նիւթին, հաստին, սովորականին, արիւնէն ժառանգուածին այլապէս պարտըող ոստղէն: Անոնք պիտի պրկեն, պիտի ուժապատկեն իրենց ազգուն լարերը, «վերցնելու» համար, իրենց զրկուած անձնաւորութիւնները՝ իրենց մտաբուրդած գերիտուն ու շուքին: Ու դժնդակ սա նախաճառին համար պարտադրուած գոհողութեան հետ,

(*) Ընդիշէ Պատրիարք Դուրեան (Թ. Ն. Գ.)

պիտի արիանան, ստեղծելու աստիճան էրենց խորքերէն նոր աղբիւրներ որպէսզի դիմաւորեն ծով կարիքներ, որոնց հասկացողութիւնը ողողեր էր, տախտակարիւր էր գիրենք, երբ, երիտասարդ, զենացէն նոր դուրս ինկած, շփումի մտան զանգունածներուն խուլ ու խոր գծախտուութեան հետ: Ասոնցմէ՞ր, Միծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռակից կաթողիկոսը, որ կ'ուսուցնէր մտաւ Յաւիտենութեան դռնէն: Թիրեա:

* * *

Արմաշ, Պոլիս, Մուշ, Ամիրիկա, Պահասիւր, Սուրիա, ուր որ մեր պէտքերուն ձայնը կանչած է զինքը, դպրութեամբ եկեղեցի մտած ու կաթողիկոս անկէ ընդմիշտ հեռացած Բարգէնը հաստատական պատասխանով մը պաշտօնացած է իր ներկայութիւնը: Կարիքը դիմաւորելու սա խանդը, որուն աւելի դրական տարազը աշխատանքի մտուցցն է կ'ործեն, անոր մշտայժմէ, ամենուրեւն առաքելութիւնն է եղած: Մեր եկեղեցիին իր սպասին մէջ, խոնարհապոյն աստիճանէն մինչեւ անոր նուիրապետութեան գերագոյն կասարեւրէն մէկը, անիկա ճամբայ ըրաւ, աշխատող, անխոշ Կրօնակներով:

Յետոյ: Ան քալած է յատակ, ամփոփ բոյց զնական մտատեսիլքէ մը ուսուցնողը:

Ու այդ մտատեսիլը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ պարզ ու խոր ներհայեցութիւնը, համայնական ողողութիւ մը իր մողովութիւն խորհուրդէն, իբրեւ դարաւոր պատգամ որքան միջօրեայ անալից իրականութիւն: Հայաստանեայց եկեղեցին անոր մտքին առջև պատմութիւն մը, յաջորդութիւններուն շրջան մը ըլլալուն չափ ու աւելի՛ այժմէական զաս մըն է որքան անահանջ դրօշ մը որ կախ մնաց մեր կործանումներուն վերեւ գարիւր ու գարիւր: Մեր եկեղեցին զգալու, մտածելու սա կերպը անոր մօտ կը նշանակայ հայոց հայրապետութեան վաղնջաւոր իմաստ(ասիւր)ութեան:

Այդ մտատեսիլին մղումին տակ է որ անիկա խօսած, ուսուցած, առաջնորդած, հեղինակած է, հաւասար եւանգով: Ու գրիչը մտաներուն՝ իջած գերեզման:

* * *

Աւելորդ եռասիրութիւն, մեռելները գովելը, Կրնայ ըլլալ: Բայց կեանքերը կը չափօին յաճախ պատանքին կանգունովը: Ու այդ կանգունը հեռու պատկեր մը չէ աշխատողին զխաւն:

Ասոր համար, սա քանի մը տողերը յիշատակին մարդու մը որ աշխատեցաւ աւելի քան կէս դար: Հաւատարմութիւնը պատանութեան ուխտին և իր մեծ ուսուցիչներուն պատգամին: Որ իր համոզումներուն համար չփախցաւ պայքարէն եւ պատնէշին վրայ փակեց իր տառապահար, յուսածարաւ աչքերը:

Իր կորուստին սուգը իրարու կը միացնէ իր հիւսյողներն ու հակառակորդները յարգանքի ընդհանուր զգացման մը մէջ:

Ուղղաթիւնն ասկորներու:

Թ. ՕՇԱԿԱՆ

ԽՈՐՀԱՆՐԱՊ ԵՒ ԽՈՐՀ

ՈՒՐ Է ՀՇՄԱՐԻՏ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

Գիտնալը անհրաժեշտաբար չնըքաղորդ ուղիղ սիրտ, ոչ ալ քառեւոր նկարագիր. ու դժբախտաբար չափազանց աղիւրակաւ է դարձած ճշմունչ որ հանճարին գեղեցկագոյն ծիրերը նախնորքեան ողորդի խորքի մը կամ քառուց մեծագոյն ապակամութեան վրայ է որ ստիպ կ'երեւին: Աստուած կտրծու մարդկային գիտութեան ճշմարտութիւնները անխօսեղն պատրաստ է իր քի՛ քառակամութեան և քի՛ քառակամութեան համար: Նոյն քանը կարելի չի ըսել սակայն կրօնական ճշմարտութիւններուն համար, զորս Աստուած զինքը սիրողներուն համար է պատրաստած:

Ասիկա բան չի քի անոնց սացութեան անճշմունք ևն հանճարի մարդերը, այլ քի ո՛չ հանճարը ևն ո՛չ գիտնալը այնքան քառաւոր չէն այդ մարդին մէջ, ինչպէս ևն միւս գիտութեան մէջ: Սերն է անհրաժեշտը: Սերն է միակ մեկնիչը Աւեստային ճշմարտեանց, Այս աշխարհի իմաստութիւնը պարտւած է սիրոյ պարզութեան:

Ա. Վ.